

menta plurima. *Secundo*, quia Hebraei post transitum viderunt Aegyptiorum cadavera fluitantia: Aegyptii autem non tam profundo ingressi fuerant mare, ut in adversum litus ejici possent. *Tertio*, Numer. xxxiii, 7, Hebraei post transitum maris dicuntur venisse in solitudinem Etham: Etham autem non trans, sed eis mare erat; nam ibi fuit tertia Hebraeorum mansio, uti jam ante vidimus cap. xiii, vers. 20.

Afirmat Verum contraria sententia est communis, scilicet Hebraeos totam maris latitudinem transisse ab uno litore in aliud oppositum pervadendo; hoc enim diserite tradit Josephus, Philo et Nysseus. Idem innuit Scriptura, cum narrat aquas maris esse fissas, et Hebraeos per medium maris transisse; nam juxta Rabbiorum sententiam hic non tam transitus, quam circuitus aut gyratio maris fuisset. Deinde id patet ex chorographia: ut enim ex Aegypto et mari Rubro perveniatur in Sina, transiri debet mare Rubrum; hoc enim interjacet inter Sina et Aegyptum; licet enim ex Ramesses in Sina, et magis in Chanaan pedestris sit via directa, quae ad latus relinquit mare Rubrum, tamen via haec rupibus undique in longum ita est obsepta, itaque praerupta, ut castra Hebraeorum per illam transire non potuerint, sed Deo duce flexerint iter per mare Rubrum, quod necessario pervadendum erat, ut videre est in tabulis Adrichomii, pag. 416. Errant ergo qui aliter sentiunt.

Ad *primum* respondeo, Hebraeos in transitu hoc impendere potuisse quinque horas; nam statim a media nocte mare ingredi coeperunt, et sub auroram in litus adversum penetrarunt. Rursum, potuerunt transire mare ea parte et loco, ubi est angustius, minusque latum. Adde Angelum eos roborasse, et incitasse ad accelerandum. Hinc enim dicitur, *Psal. civ, 37*: «Non erat in tribubus eorum infirmus.» Et sane, ut verum fatear, tam celer transitus tot millionum hominum et animalium, tam brevi tempore naturaliter, sine miraculo fieri non potuit. Ubi enim tot alia, tam aperta et illustra miracula videmus, mirari non

Miraculo Hebraei transierunt mare tam brevi tempore.

debemus, si et in celeritate transeundi miraculum fuerit.

Ad *secundum* respondeo, Aegyptiorum cadavera in adversum litus fuisse propulsa et ejecta, eo quod mare ex altera parte eis fugientibus et redeuntibus occurreret, itaque in adversam partem eos propelleret: addit Philo et Josephus vi ventorum id effectum esse. Non dubium Angelum sive per se, sive per ventum, sive per mare Aegyptios ad litus adversum, in quo erant Hebraei, impulsisse, idque ad majorem Hebraeorum exultationem et consolationem, utque ipsi hostibus spolia detrahere, itaque se ditare possent.

Ad *tertium* respondet Cajetanus desertum Etham fuisse vastissimum. Nam eodem cap. xxxiii Numer. dicuntur Hebraei tribus diebus in eo iter fecisse; extendit se ergo Etham tam eis mare, quam ultra.

Aliter respondet Lyranus, scilicet desertum hoc aliud fuisse ab illo Numer. xxxiii, utrumque tamen dictum esse Etham. Sic enim plures urbes et pagi eadem habent nomina.

Denique tradunt Hebraei, in hoc egressu Hebraeorum ex Aegypto et transitu maris Rubri, montes vicinos, partim quasi admirantes tantum prodigium, partim gratulantes populo Dei, exiliisse et quasi tripudiasse; et hoc velle Psaltem, *Psal. cxlii, 4*, cum canit: «Mare vidit et fugit; Jordanis conversus est retrorsum. Montes exultaverunt (græce ἔστην, id est, *moti sunt de loco*) ut arietes, et colles sicut agni ovium. Quid est tibi, mare, quod fugisti? Montes, exultastis sicut arietes?» Sicut enim maris fuga, sic et montium exultatio, hoc est exilitio et saltus, proprie non metaphorice accipienda videtur. Ita Hebraei, quos sequitur Cajetanus a Gebrardus in *Psal. cxlii, 5 et 6*, et noster Sanchez in cap. *Lxiv Isaia, vers. 1*. Alii tamen cum Jansenio illum locum psalmi cxlii exponunt de terræ motu qui contigit in Sina, cum ibi daretur lex, *Exodi xix, 18*. Solet enim Psaltes varia miracula variis locis et temporibus facta quasi perstringendo conjungere. Fides ergo hujus miraculi sit penes Hebraeos.

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses et Hebraei canunt epinicion Deo: idem facit Maria cum feminis, vers. 20; secundo, veniunt Hebraei in Mara, ubi Moses amaras aquas in dulces vertit, vers. 23; inde pergunt in Elim, quæ fuit sexta mansio Hebraeorum in deserto.

1. Tunc cecinit Moyses et filii Israel carmen hoc Domino, et dixerunt: Cantemus Domino; gloriose enim magnificatus est: equum et ascensorem dejecit in mare. 2. Fortitudo mea, et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem; iste Deus meus, et glorificabo eum: Deus patris mei, et exaltabo eum. 3. Dominus quasi vir pugnator, omnipotens

nomeꝛ ejus. 4. Currus Pharaonis et exercitum ejus projecit in mare, electi principes ejus submersi sunt in mari Rubro. 5. Abyssi operuerunt eos, descenderunt in profundum quasi lapis. 6. Dexteræ tuæ, Domine, magnificata est in fortitudine: dexteræ tuæ, Domine, percussit inimicum. 7. Et in multitudine gloriæ tuæ deposuisti adversarios tuos: misisti iram tuam quæ devoravit eos sicut stipulam. 8. Et in spiritu furoris tui congregatae sunt aquæ: stetit unda fluens, congregatae sunt abyssi in medio mari. 9. Dixit inimicus: Persequar et comprehendam, dividam spolia, implebitur anima mea: evaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea. 10. Flavit spiritus tuus, et operuit eos mare; submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus. 11. Quis similis tui in fortibus, Domine? quis similis tui, magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis, faciens mirabilia? 12. Extendisti manum tuam, et devoravit eos terra. 13. Dux fuisti in misericordia tua populo quem redemisti, et portasti eum in fortitudine tua, ad habitaculum sanctum tuum. 14. Ascenderunt populi et irati sunt; dolores obtinuerunt habitatores Philisthiim. 15. Tunc conturbati sunt principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor: obriguerunt omnes habitatores Chanaan. 16. Irruat super eos formido et pavor, in magnitudine brachii tui: fiant immobiles quasi lapis, donec pertranseat populus tuus iste, quem possedisti. 17. Introduces eos, et plantabis in monte hæreditatis tuæ, firmissimo habitaculo tuo quod operatus es, Domine: sanctuarium tuum, Domine, quod firmaverunt manus tuæ. 18. Dominus regnabit in æternum et ultra. 19. Ingressus est enim eques Pharao cum curribus et equitibus ejus in mare, et reduxit super eos Dominus aquas maris: filii autem Israel ambulaverunt per siccum in medio ejus. 20. Sumpsit ergo Maria cum tympanis et choris. 21. Quibus præcinebat, dicens: Cantemus Domino; gloriose enim magnificatus est: equum et ascensorem ejus dejecit in mare. 22. Tulit autem Moyses Israel de mari Rubro, et egressi sunt in desertum Sur: ambulaveruntque tribus diebus per solitudinem, et non inveniebant aquam. 23. Et venerunt in Mara, nec poterant bibere aquas de Mara, eo quod essent amaræ: unde et congruum loco nomen imposuit, vocans illum Mara, id est, amaritudinem. 24. Et murmuravit populus contra Moysen, dicens: Quid bibemus? 25. At ille clamavit ad Domineum, qui ostendit ei lignum: quod cum misisset in aquas, in dulcedinem versæ sunt. Ibi constituit ei præcepta, atque judicia, et ibi tentavit eum, 26. dicens: Si audieris vocem Domini Dei tui, et quod rectum est coram eo feceris, et obederis mandatis ejus, custodierisque omnia præcepta illius, cunctum languorem, quem posui in Aegypto, non inducam super te: ego enim Dominus sanator tuus. 27. Venerunt autem in Elim filii Israel, ubi erant duodecim fontes aquarum, et septuaginta palmæ: et castrametati sunt juxta aquas.

vers. 1. 1. TUNC CECINIT MOYSES ET FILII ISRAEL CARMEN hoc, — quo exultantes de tam felici maris transitu, et Aegyptiorum submersione, gratias agunt Deo, ejusque magnificentiam et potentiam celebrant; deinde introductionem sui in Chanaan prophetant. Est ergo hoc carmen epinicion, propheticum et Eucharisticum (1).

Quali metro conscriptum sit hoc carmen et canticum omnium antiquissimum (nam Lini, Musei et Orphei hymnos et carmina plus trecentis annis antecessit), modernis Hebraeos et Latinos latet: perit enim prisca Hebraeorum poesis. Josephus assertit hoc carmen hexametrum versu compositum esse, sed qui ejus sint pedes, quæ

(1) «Nachtigall (sub Otmani nomine latitans), in Commentatione quam inscripsit, *Fragmente über die altmündliche Bildung der den Israeliten heiligen Schriften*, hunc hymnum, qualem nunc eum legimus, a Mose et Israelitis decantatum fuisse, vix creditibile esse putat, quod ejusmodi popularum parum exultantium invidia, quam brevissima esse solent, imo paucis verbis compre-

hendantur, quales illud mulierum carmen amobaram, I Sam. xvii, 7. Similiter, quod trajecto feliciter mari Aegyptiisque submersis ejus fluctibus Hebraei cantantur in *Exodi* non nisi versibus 1 et 21 constituisse existimat, qui præsentibus Mose, Aarone et Miriama a choris virorum et mulierum alternantibus iterum iterumque repetiti essent, intercinente subinde populo **וַיִּשְׂרְצוּ**. Reliqui

dimensiones, non explicat. Tantum jam in hoc carmine animadvertere possumus in Hebreo stylum alium et venam, ac schemata poetica; ita enim paronomasia, anaphoris, similiter cadentibus, alisque figuris abundat, ita spiritu exultante plenum est, ut chorum subsilentem ad festivum carmen non tam audire, quam videre videaris.

Allegorice, Christiani, maxime Beati, qui per baptismum et sanguinem Christi vicerunt peccatum et diabolum, ac penetrarunt in terram promissam, in exilis cantant hoc canticum; hoc est enim quod ait S. Joannes, Apocal. xv: «Vidi, inquit, tanquam mare vitreum mixtum igni, et eos qui vicerunt bestiam, et imaginem illius, stantes super mare vitreum, habentes citharas Dei, et cantantes canticum Moysi servi Dei, et canticum agni, dicentes: Magna et mirabilia opera tua, Domine Deus noster omnipotens.» O quam gloriosum, quam iocundum est et erit nobis canere hoc canticum in omnem eternitatem!

CANTERUS. — Hebraice est שִׁירָה *asira*, id est cantabo: nam Moses hoc carmen Spiritu Sancto suggerente composuit, nomine non tam suo quam totius et unius populi, totasque populus eum Mose praeiuncto quasi una Republica et Ecclesia illud decantavit. Unde loquitur in singulari dicens: Fortitudo mea (non nostra) et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem: iste Deus meus, etc.

Tradit Philo Mosen singulos versus dictasse et praeiuncto, quos deinde populus succinuit, ut fit in choris et tripodis. Addit Abulensis, Hebraeos hoc carmen a Mose edoctos, postea sapius illud ipsum eecinisse. Auctor, lib. 1 De Mirab. S. Script. apud S. Augustinum, cap. xxi, notat hic apertum miraculum, quod scilicet pueri, cenes, viri, juvenes tanto numero, uno quasi ex ore, eodem inspirati flamine, easdem voces et sententias decantarent: licet enim Moses praeiuncto, is tamen in tanta turba a plurimis audiri non poterat. Idem accidit in feminis, quae Maria praeiuncto toto caeta suo idem succinuerunt.

Nota hic, et imitare priscorum Sanctorum pie-carmis pleraque (vers. 11-17) prodere avum Davidicum. Arrisit haec sententia de Wettio duplici de causa, primo, quod non sit verisimile, Mosen sine previa meditatione carmen haud breve, quale hoc *Exodus*, fuisse; deinde quod nonnulli hujus carminis loca seriorum poetam arguant. Verum si recordemur facultatis, qua Arabes possunt, carmina extempore, aequae longiora, fundendi (plura quomodocumque sermone continentur *Excerpta ex anthologia veterum poetarum Arab.* Hamasa *dicta*, quae edidit Schultens ad calcem grammaticae Arab. Epiphaniae a se editae), minus incredibile videbitur, Mosen admiratione tam mirifica liberationis plenum et gratissimi animi affectu abreptum tale carmen, quale hic legitimus, sine longa meditatione fuisse. Quod vero attinet serioris Mose aetatis vestigia, quae in hoc carmine deprehendere visi sunt Nachtigall et de Wette, de his videbimus in carminis interpretatione. Ita Rosenmuller ad h. l.

tatum, qui acceptis a Deo beneficiis statim in laudes et hymnos Dei prorumpere solent. Ita fecit David toto psalterio; ita fecit Anna nato Samuele; ita fecit Debora cesso Sisara; ita fecit Judith trucidato Holoferne; ita fecit Zacharias nato Ioanne; ita fecit B. Virgo concepto Christo; ita fecit Simeon viso Christo, cyrenaeum illud canens: «Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace.»

GLORIOSE ENIM MAGNIFICATUS EST. — Hebraeum מְגַלֵּל *hi gao gao*, quia magnificentissimo magnificatus est, id est mire magnificatus est, quia magnam potentiam et vindictam exercuit.

EQUUM ET ASCENSOREM DEJECT IN MARE. — q. d. Equum et equites Aegyptios, et praesertim Pharaonem ipsum deiecit in mare. Ita S. Hilarius audiens luporum, leonem aliarumque bestiarum rugitus, quos effingebant demones ut eum percellerent, signo crucis se armans, optabat eos videre quorum voces audiebat; mox vidit rhedam terribilem super se irruere, sed eo inclamante Iesum evanuit; tunc illo: «Equum, ait, et ascensorem projecit in mare,» inquit S. Hieronymus in ejus Vita.

Tropologice, equus est homo carnalis, superbus, injustus; ascensor est demon. «Si ergo te impius persequitur, scito, quia equus est; sed equus est diabolus; iste currit, hic lancea sua percutit; iste ducitur calcabris; et invitus insaniit; hic agit, et stimulat,» inquit S. Hieronymus in Psalm. LXXV, Origenes et Rupertus hic.

Rursum Philo: Equi, inquit, sunt furor et concupiscentia; ille mas, haec femina. Auriga est intellectus, qui si equis hisce laxet habenas, equi hi tam se, quam aurigam, totamque animam in praecipit agunt.

2. FORTITUDO MEA. — non formalis, sed causalis, id est, fortificans me, est Dominus, q. d. Non nostrae fortitudini, sed Dei hanc victoriam ascribimus; hoc enim est, quod dicitur Psalm. xix: «Hi in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus.»

ET LAUS MEA DOMINUS. — Pro laus hebraice est זִמְרָה *zimra*, id est canticum, hoc est materia et obiectum canlicum, q. d. Deus est, quem laudare, cui hymnum canere debeo. Pro Dominus hebraice est יְהוָה *ia*, quod unum est ex decem nominibus Dei, et annexitur in *hallevua*, estque ipsum nomen tetragrammaton, sed abbreviatum; ejus enim prima et ultima litera constat: imo Theodoretus, Quast. XV, asserit Iudaeos nomen tetragrammaton pronuntiare *Iah*, scilicet pro abbreviationem et compendium.

Nota: Deum assidue laudare debemus, tum lingua, tum mente, tum moribus, adeoque vita nostra non aliud esse debet quam continua Dei laus; primo, quia Deus est immensa et infinita maiestas, liberalitas, iustitia, pulchritudo, etc., secundo, quia innumera beneficia in nos contulit, et in dies confert; tertio, quia omnes creaturae

Sancti accepto benedictio praeiuncta in hymno ut laudes Dei.

Equus est homo carnalis, superbus, injustus, etc.

Vers. 2.

La est abbreviatum Iehova.

Moraliter Deum semper esse laudandum.

irrationales sua pulchritudine, ordine et numero testantur Creatoris sui gloriam, hominesque ad eum cognoscendum et laudandum inflammant. «Invisibilia enim ipsius a creatura mundi, per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas,» Rom. cap. 1, 20; et «Coeli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum.» Quarto, quia hoc est opus pium, estque nobilissimum. Ita David fecit Psalm. cxliv: «Exaltabo te, Deus meus rex, et benedicam nomini tuo in saeculum saeculi. Laudationem Domini loquatur os meum, et benedicat omnis caro nomini sancto ejus.» Ita fecit S. Job in afflictione serenus et laudans Deum: «Dominus, ait, dedit, Dominus abstulit: sit nomen Domini benedictum.» Ita tres pueri in camino ignis omnes creaturas invitavit, ut secum laudent Deum: «Benedicite, omnia opera Domini, Domino,» etc., Daniel. iii. Nam, ut ait Lactantius, lib. VI *Divin. Instit.* cap. ult.: «Summus colendi Dei ritus est, ex ore justi hominis ad Deum directa laudatio, quae tamen ipsa ut Deo sit accepta, humilitate et timore et devotione maxima opus est.» Quinto, quia est propria Angelorum et Beatorum in omnem eternitatem Deum collaudantium. Unde in ortu Christi cecinerunt: «Gloria in altissimis Deo;» Apocal. xix, 5: «Vox de throno exivit dicens: Laudem dicite Deo nostro, omnes servi ejus, et qui timetis eum, pusilli et magni.» Idem faciunt 24 seniores, Apocal. iv, 10.

Nota: Magis vita pia quam voce, puta charitate, humilitate, puritate, confessione suae infirmitatis, etc., laudatur Deus. S. Augustinus in Ps. xxxiv, 28: «Suggero, ait, remedium, unde tota die laudes Deum si vis. Quidquid egeris, bene age, et laudasti Deum.» Haec ergo est laudatio, et perfectio Christiani, in omnibus tam adversis, quam prosperis laudare Deum, qui suis omnia operatur in bonum.

ET FACTUS EST MIHI IN SALUTEM. — q. d. Laudabo Deum, quia factus est mihi salvator, quia salvavit me in mari Rubro. Nota: $\tau\theta$ est causale significans nam, quia. Tale est et Gen. xiv, 19, in Hebraeo: «Et ipse sacerdos Dei altissimi,» id est, nam ipse erat sacerdos. *Isaie* LXIV, 5: «Ecce tu iratus es, et (id est quia) peccavimus.» Sic saepe et alibi sumitur vocula et pro quia.

ISTE DEUS MEUS. — Pronomen iste, ait S. Basilus, demonstrat Deum verum, q. d. Iste Deus, qui nos salvavit in mari Rubro, est verus Deus; illum ergo unum glorificabimus, huic soli serviemus, non Api, non idolis falsisque diis, quos antea coluimus in Aegypto. Addunt Hebraei, $\tau\theta$ isto designare visibilem formam et speciem militis et bellatoris, in qua Deus tunc apparuit Hebraeis in mari Rubro, ita ut ipsi universi perfectius tunc viderint Deum, quam postea viderint eum Prophetae, adeoque digito eum ostenderint, dicentes: «Iste est Deus meus.»

Quarto.

Quinto.

Sed haec sunt eorum fabulamenta: pronomen iste non alium designat, quam Deum per angelum prospicientem in columna, super castra Hebraeorum et Aegyptiorum, qui hos perdidit, illos servavit, cap. xiv, 24.

Nota: Pro Deus hebraice est אֱלֹהִים , id est fortis, quod unum est ex decem Dei nominibus, q. d. Dei Aegyptiorum infirmi sunt, sed iste Deus noster est Deus fortis. Rursum hanc Deum vocat Deum patris sui, scilicet Abrahae patriarchae, qui est pater credentium, et pater circumcisionis, puta Hebraeorum.

ET GLORIFICABO EUM. — Hebraice מְגַלֵּל *asira*, quod Chaldaeus vertit, *adificabo in sanctuarium*, in quo scilicet eum colamus; unde hanc de Pharaone victoriam, perpetuo in area et Cherubim, quasi in curru suo triumphali, representari, et in templo conservari voluit Deus, uti dicitur cap. xxv, vers. 18. Cajetanus vertit, *habebit eum*, id est, assistam ei mente, votis, laudibus, affectibus et operibus. Tertio, Vatablus vertit, *decorabo eum*. Hebraeus enim מְגַלֵּל *asira*, et decorare, et glorificare, et habitare, et habitaculum construere significat: nam radix גלל *gala* significat tabernaculum speciosum et decorum.

EXALTABO EUM. — eum altissimum palam confitebor, et, quantum potero, praedicabo.

Nota: Deus est altissimus. Primo, altitudine substantiae, quia omnes essentiae rerum in immensum transcendent, easque omnes eminenter in se continet. Secundo, altitudine scientiae: haec enim in Deo est incomprehensibilis. *Roman.* xi: «O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus!» Tertio, altitudine potestatis, quia omnia, quaecumque voluit, fecit in caelo et in terra. Quarto, altitudine maiestatis et dominationis, ec quod omnia ejus imperio sint subdita, ipsumque omnes adorare et venerari debeant: «Mihi, inquit, curvabitur omne genu,» *Isaie* XLV. Quinto, altitudine habitationis, quia habitat in caelo empyreo, quasi throno gloriae suae, ubi eum celebrant omnes Angeli et Beati. Hinc monet Ecclesiasticus, cap. XLII, vers. 32: «Glorificet Dominum, quantumcumque poteritis; superavebit enim adhuc, et admirabilis magnificentia ejus. Benedicentes Dominum exaltate illum, quantum potestis: major enim est omni laude; exaltantes eum replemini virtute, ne laboratis: non enim comprehendetis.»

3. DOMINUS QUASI VIR PUGNATOR, ONNIPOTENS NOMEN EJUS. — Chaldaeus vertit, *dominus est victor bellorum*, Adonai est nomen ejus. Hebraice est nomen tetragrammaton, *Iehova*, vel potius *Ieheva*, *Iehova vir belli* (maxime bellicosus est), *Ieheva nomen ejus*. Alludit hic *Iehova*, ad radicem יהוה *hova*, quae contritionem et contractionem significat: unde Septuaginta vertunt, *Deus conterens bella*, q. d. Vere Deus est *Iehova*, id est, contritor Pharaonis et Aegyptiorum. Alludit rursum ad dictum

Deus est altissimus quilibet. Primo. Secundo.

Tertio.

Quarto.

Quinto.

Vers. 3.

Deo et Iehova, dicitur tritor Pharaonis.

Pharaonis, cap. v, vers. 2 : « Quis est Iehova, ut audiam vocem ejus? q. d. Quid potest vester Iehova? quibus armis me coget, ut illi obsequar? Sic Hebraeus *Saddai*, quod Deum quasi mammeum et liberalissimum significat, alibi alludit ad *ידד scaddad*, id est vastare. Ita Oleaster : imo ipse vult hoc proprium et geninum esse significatum et etymon nominis tetragrammati *Iehova*, uti dixi cap. vi, vers. 3.

Vers. 4. 4. EXERCITUM EJUS PROJECTUM IN MARE. — Pro projecto, hebraice est *תרה ירה*, id est ejacutus est, q. d. Tam facile et valide Deus deiecit Aegyptios, quam facile et valide sagittarius sagittam emittit.

Vers. 5. 5. ABYSSI (AQUARUM VORAGINES) OPERUERUNT EOS, DESCENDERUNT IN PROFUNDUM QUASI LAPIS, — q. d. Aegyptii aquis maris recurrentibus, sibi que obviantibus, cum ascendere et enatare conarentur, vi fluctuum repulsi in profundum maris descenderunt.

Vers. 6. 6. DEXTERA TUA MAGNIFICATA EST IN FORTITUDE, — palam omnibus factum est tuam dexteram, id est robur et potentiam, esse magnam, ex fortitudine fortique contritione Aegyptiorum quam exercuit Unde Vatablus vertit, *excellenti virtute emittit dextera tua* (1).

Vers. 7. 7. ET IN MULTITUDINE GLORIE TUE DEPOSUISTI ADVERSARIOS TUOS. — « Glorie, » id est, fortitudinis, per quam gloriose glorificatus es; est metonymia : ponitur enim effectus pro causa. Ornatus et posesoes causa, vario schemate idem effert, idem dicit Moses, inquit Euthymius. Pro deposuisti hebr. est *הורדו taharos*, id est, subvertisti, dissipasti.

MISISTI IRAM TUAM, — puta supplicia ac penas, quae irae tuae, id est, divinae justitiae vindicis, sunt effectus; est metonymia. Ita Euthymius. Apposite iram, sive ardorem et ignem (inde enim Hebraeis ira dicitur) jungit stipula : hanc enim consumit ignis.

Vers. 8. 8. ET IN SPIRITU FURORIS TUI CONGREGATAE SUNT AQVAE. — « In spiritu, » id est, in impetu, in impulsu, vel in indignatione : sic enim accipitur subinde spiritus, ut *Psal. cxxxviii*, vers. 7 : « Quo ibo a spiritu tuo? » *Isaia* cap. xxx, vers. 18 : « Spiritus ejus velut torrens inundans; » *Zachar.* cap. vi, vers. 8 : « Reversere fecerunt spiritum meum, » iram scilicet meam. Spiritus ergo furoris est indignatio furibunda, ut hac phrasi gravem et acrem Dei iram, id est, ulciscendi justissimam voluntatem, significet; ideo enim Deus divisit, et in cumulum collegit, sive congregavit aquas maris, ut, Hebraeis transgressis, Aegyptios iis, quasi molibus et montibus obrueret.

Potest secundo verti, in spiritu nasi tui congregatae sunt aquae. Nasus enim Hebraeis est symbolus

(1) Maurer hebraeorum vertit, *dextera tua, Domine, qui facit vis es robore, dextera inquam tua confregit inimicum, ut ירה ירה* sit participium niphaleum iud paragogico, ad Jehovam referendum.

lum irae, quia illius est index : unde illud : *Iras narium efflant.*

Nota : « Congregatae sunt aquae, » scilicet quae prius a Mose divisae fuerant : unde hoc substituitur hic Septuaginta vertuntque, *divisit et dividit*, id est, divisit aqua : deinde aquae jam divisae in acervos, et quasi muros binos utrimque aggregatae sunt.

STETIT UNDA FLUENS. — In Hebraeo additur : « Stetit acervus; » unde *Psal. lxxvii*, vers. 13, dicitur : « Statuit aquas quasi in utre. »

Nota : « fluens, » quae scilicet natura sua defluisset in declivem alveum, nisi a Deo detenta fuisset.

CONGREGATAE (Hebr. *קפחו capheu*, hoc est coagulate) SUNT ABYSSI, — id est, vasta illa et profunda aquarum moles instar muri erecta, quasi glacies coagulata stare est visa. Septuaginta vertunt, *επιτηρη τα υδατα*, id est compacti, vel conglutinati sunt fluctus.

9. IMPLEBITUR ANIMA MEA, — desiderium meum saturabitur. Sic enim saepe anima capitur pro desiderio, spe, voto. Unde *levare animam* est desiderare, vel sperare, ut *Jerem.* cap. xlii, vers. 27 : « In terram ad quam levavi animam tuam (quam sperant, ad quam anhelant), non revertentur; » *Psal.* cxxli, vers. 8 : « Ad te levavi animam meam, » q. d. In te speravi (2).

INTERFICIET EOS MANUS MEA. — Hebr. est *טרישוו toriscemo*, id est expellet, exterminabit, et, ut Vatablus, *perdet*, et, ut Chaldaeus, *consumet* eis : hic enim est actus gladii; quare frigide Cajetanus vertit, *depauperabit*. Neque dubium est quin Pharaon tyrannus, licet Hebraeos in servitutem revocare conaretur, primo tamen furoris sui impetu et insultu plurimos eorum neci daturus fuisset.

10. FLAVIT SPIRITUS TUUS, ET OPERUIT EOS MARE. — Cajetanus semper per spiritum hic accipit ventum, quo putat divisas, et rursus revocatas esse aquas. Verum jam dixi cap. xiv, vers. 21, nullo vento, sed virga Moysis protensa statim per Angelum fissum esse mare. Idem ergo, quod ante vers. 8 dixerat, hic per anaphoram poeticam repetit et inculcat Moses, Deum scilicet immisisse suam vindictam, qua mersit Aegyptios : spiritum quippe suum potentiam ultionis nominat, ait S. Hieronymus in *Proverb.* cap. ii, de qua dicitur *Job* cap. iv, vers. 9, impio : « flante Deo perisse, et spiritu irae ejus esse consumptos. » Quoniam verisimile est Deum cum fulminibus, tonitruis et procellis, ventum quoque valde excitasse, quo horribiliore et validiore impetu aquae impellerentur, ut obruerent Aegyptios; hoc enim significat verbum *flavit*.

Mystice S. Augustinus, *Quaest.* lv, et Ambrosius, lib. iii *De Spiritu Sancto*, cap. iv, per spiritum intelligunt Spiritum Sanctum, ut mysterium Trini-

(2) Hebr. est, *explebitur tui*, scil. spoliis, vel potius eorum caede, animus meus.

factis hinc insinuetur : nimirum Filius in dextera Dei, id est Patris, Spiritus Sanctus in spiritu.

Vers. 11. 11. QUIS SIMILIS TUI IN FORTIBUS, DOMINE? — id est, ut Septuaginta : *Quis similis tui in diis, Domine*; nomen enim Dei est *יהוה*, id est, fortis : inde *elim*, id est fortes, vocantur dii, id est, qui habentur dii, licet revera non sint dii, ut dicitur *I Cor.* cap. viii, vers. 3, q. d. Quis inter idola et deos Gentium tibi, o Domine, in fortitudine comparari potest? sane nullus, et ratio est quia tu magnificus es in sanctitate, terribilis atque laudabilis, id est, Symmachus vertit : « Neque in sanctitate, neque in potestatis quisquam aequiparandus est tibi; » sanctitate enim et potestate ita decoraris, ita precellis, ut obstupescant omnes homines et angeli.

Tradunt Hebraei Machabæos hunc versiculum usurpasse, quasi insigne belli et victoriae, eumque castris et praeliis in vexillis praetulisse, eoque hostes fortissimos et numerosissimos parva manu prostravisse, indeque eos dictos esse hebraice *מכבי machabi*, id est, Machabæos : nimirum a litteris Hebraicis, quae sunt initiales singularum dictionum hujus versiculi, qui in Hebraeo sic habet *מי כמוך באלים יהוה* *mi camocha baelim iehova* : si enim a prima dictione *mi* capias primam litteram *m*, a secunda primam *ch*, a tertia primam *b*, a quarta *a*, easque conjungas, facies *machabi*, id est, Machabæus. Ita tradit R. Isaac Ben Hole, Reuchlinus lib. iii *Cabalæ*, Merceus in abbreviaturis Hebraicis, Sixtus Senensis, lib. i *Biblioth.*, et Genebrardus in *Chronologia*. Simili crasi Hebraei R. *Mosen ben* (id est filium) *Macon*, quatuor initialibus litteris in unam dictionem conflatis, vocant *Rambam*.

TERREBILIS ATQUE LAUDABILIS. — Hebraice *נורא הלהות nora tehilot*, id est, *terribilis laudibus*, quia laudes ejus formidini sunt non solum hominibus, sed et angelis : omnium enim laudantium vires, linguas et mentes superant, ideoque magno cum timore et tremore eum laudant omnes Angeli et Sancti; unde quasi explicans quod dixerat, dicitque causam assignans subdit, « faciens mirabilia. » Ita Cajetanus, Vatablus, Lipomanus. Hinc Dei nomen est *נלה pele*, id est admirabilis, *Judic.* cap. xii, vers. 18. Invocet ergo Deum *pele*, qui magna cogitant et moluntur, ut per eos Deus faciat magna et mirabilia.

DEVORAVIT EOS TERRA. — « Terra, » id est mare terre immixtum, puta alveus maris : terra enim et aqua unum conficiunt globum, et solet Scriptura mundum cum omnibus elementis exprimeret nomine cæli et terræ. Ita Augustinus *Quaest.* lv. Secundo, Vatablus proprie accipit, siquæ explicat : « Non solum absorpsi sunt (Aegyptii) aquis, sed etiam terra se aperuit, et absorbit eos; quod si verum est, novum fuit hic prodigium, quod non tantum mare, sed et terra Aegyptios absorpsit.

Tropologicæ Origenes : « Impios, inquit, etiam

hodie terra devorat : qui semper de terra cogitant, terrena faciunt, de terra loquuntur, ligant, terram desiderant, et in ea spem suam ponunt; ad cælum non respiciunt, futura non cogitant, judicium Dei non metuunt, nec promissa ejus desiderant; talem cum videris, dicitur : Quia devoravit eum terra; et si quem videris luxurie et voluptatibus corporis deditum, in quo nihil animus valet, sed totum libidō possidet, dicitur : Quia devoravit eum terra, » et mox devorabit eum infernus.

POPULO QUEM REDEMISTI, — quem liberasti ex servitute Aegyptiaca.

13. ET PORTASTI EUM IN FORTITUDE TUA AD HABITACULUM SANCTUM TUUM. — Hinc incipit altera carminis pars, nimirum prophetica, quae protenditur usque ad vers. 16, quae praedicat et pertexit victorias Hebraeis contra Idumæos, Moabitas et Chanaanæos obvolutas, eorumque ingressum felicem in Chanaan. Hinc utitur praeterito pro futuro more prophetico, ob futurorum certitudinem. Ita Euthymius in hoc canticum.

Nota : « Habitatulum sanctum, » vocal terram Chanaan, quia illa olim habitata fuit a sanctis patriarchis, Abraham, Isaac et Jacob. Secundo, quia eorum semini fideli et sancto fuit promissa. Tertio, quia in ea futurum erat templum, sanctusque Dei cultus. Quarto, quia in ea nasciturus et moriturus erat Christus, qui est Sanctus sanctorum. Quinto, quia in ea victuri erant B. Virgo, Apostoli, omnesque primi Christiani, totaque Ecclesia primitiva, quae fuit sanctissima; unde etiamnum Judæam vocamus Terram sanctam.

14. ASCENDERUNT POPULI, ET IRATI SUNT. — Hebr. *audierunt populi, et fremuerunt*, id est, audient hunc transitum Hebraeorum per mare, et Aegyptiorum submersionem, ideoque fremunt contra Hebraeos; necdum enim praesens et recens factum gentes remote audisse poterant. Noster pro *audierunt*, vertit, *ascenderunt*, ut unico verbo omnia perstringat; audierunt enim hec populi, consularunt, et tandem ascenderunt, sive egressi sunt in praelium contra Hebraeos : propheticæ hæc omnia dicuntur, ideoque praeterita pro futuris accipienda sunt.

15. OBRIGUERUNT, — spiritu vitali, et viribus ex pavore evanescentibus, similes effecti sunt stupentibus, et rigidis apoplecticis : hoc enim significat Hebraeorum *נמוגו numoggu*, id est, dissoluti sunt, liquefacti exlabuerunt instar cere igni admota.

16. FIANT IMMOBILES. — Hebr., *silent ut lapides*, Septuaginta, *ἀπαθροιστοι*, id est lapidescunt, fiant ex timore et stupore immobiles, ut lapides, qui ingressu terræ promissæ non arceri non possunt, quique in praeliis non impetere, neque defendere non valent : ita Lyranus. Orat Moses ne hostes Hebraeorum moventur; plus praestitit Deus, quando eos Hebraei ope Dei vicerunt, et ceciderunt pene ad interuentionem.

Preteritis devoravit terra

Jerem. dicitur terra sancta ob quibus causis.

Vers. 14.

Vers. 15.

Vers. 16.

Vers. 9.

Levare animam est sperare, anhelare.

Machabi unde dicitur?

Vers. 10.

Dei nomen est pele, id est admirabile.

DONEC PERTRANSAT POPULUS TUUS, — in terram promissam Chanaan.

17. INTRODUCES EOS, ET PLANTABIS (ut stabilem, firmam et naturalem instar plantarum et arborum fixis radicibus ibi figant sedem) IN MONTE HEREDITATIS TUE, — puta in monte Sion sive Moria, in quo Moses spiritu prophético previdit extremum esse Deo templum, ideoque eum vocat hereditatem Dei. Unde Chaldeus vertit, locum domus maiestatis Dei; unde et sequitur: «sanctuarium tuum, Domine,» scilicet est, vel erit hoc habitaculum, de quo loquor (1).

Nota: Moses hic montem Sion et Jerusalem, ac consequenter totam Judæam vocat, primo, «habitaculum Dei,» quia in eo, puta in populo suo, quasi in Ecclesia sua Deus erat habiturus. Secundo, «montem hereditatis Dei,» quia templum in Sione edificandum futurum erat domus et hereditas Dei. Tertio, «sanctuarium Dei,» quia in eo peragenda erant omnia sacrificia, omnis populi sanctificatio, omnisque sacer Dei cultus.

Rursum, preterita hic ponuntur pro futuris: «quod operatus es,» id est, quod operaberis; «quod firmaverunt,» id est, quod firmabunt, «manus tue:» stetit enim templum a Salomone edificatum in Sion per mille et amplius annos: tot enim sunt anni a Salomone ad Titum et Vespasianum, qui templum cum urbe everterunt.

Anagoge, melius hæc convenient Sion et Jerusalem cælesti, in qua est Domus Dei beata et gloriosa, a Deo fundata et firmata in æternum, de qua dicitur: «Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te.»

18. DOMINUS REGNABIT IN ÆTERNUM, ET ULTRA. — Dices: Nil esse aut fingi potest ultra æternitatem. Respondeo primo, æternum sæpe vocatur sæculum longissimum, cuius finis et terminus non pervidetur, etiamsi ipsum vere et proprie æternum non sit; hoc enim significat Hebr. עולם, ut dixi cap. IV. Quando ergo Hebræi volunt significare absolutam æternitatem, ut omne tollant dubium, æterno addunt עולם, id est, et ultra, vel, ut Chaldeus vertit, in sæcula sæculorum, et, ut Septuaginta, in sæculum et adhuc, et, ut Pagninus, in sæculum, et usque in perpetuum, id est, in omnem æternitatem. Ita Lyranus, Cajetanus, Lipomanus et alii. Unde et aliqui sic explicant: Dominus regnabit per totum præsens sæculum, et ultra, scilicet per sæculum futurum post diem iudicii, puta per omnem æternitatem.

Secundo. Secundo, si quis per æternum, absolute æter-

nium intelligere velit, dicat cum Abulensi, et ultra addi per hyperbolem, ex abundantia cordis, et ingenti desiderio desiderantis plane perennem, immensam et interminam Dei durationem, regnum, gloriam et laudem; quasi dicit: Opto ut Deus regnet in æternum, et si dari aut fingi possit ulterior duratio, per illam ulterius semper, et ulterius sine fine regnet; quia enim homines æternitatem concipiunt per modum alicujus finiti (infinitum enim definite concipere nequeunt), quasi æternitas sit duratio aliqua limitata, ideoque a mente nostra comprehensibilis: concipimus enim æternitatem quasi durationem maximam, quæ plurimos annorum milliones complectatur: hinc ut ostendatur æternitatem omnem nostram comprehensionem et conceptum transcendere, additur et ultra, g. d. ait Origenes: «Putasne in sæculum sæculi Deum regnatum? Regnabit adhuc, vel ultra; et quodcumque dixeris, illud de regni ejus spatii semper tibi Propheta dicit: Et adhuc, sive ultra.»

Vide hic quanta, quam longa sit æternitas. Quamdiu regnabit Deus et Sancti? quamdiu ardebit damnati in gehenna? in æternum. Quantum est æternum? cogita centum millia annorum, nihil cogitasti respectu æterni: cogita decies centena millia annorum, imo sæculorum, nihil adhuc ex æternitate decerpisti: cogita mille milliones annorum, æque integra adhuc restat æternitas: cogita mille cubos millionum annorum, necdum inchoasti æternum: cogita tot milliones cuborum, quot sunt guttæ in mari, necdum ad principium æternitatis pervenisti, æque æterna restat æternitas gaudiorum Sanctis, et tormentorum damnatis. Si Deus diceret damnatis: Impleatur terra arena minutissima, ita ut totus orbis hæc arena granulis repletur a terra usque ad cælum empyreum; et millesimo quoque anno angelus veniat, dematque ex hoc arena cumulo unum granulum, cumque post tot millenarios annorum quot sunt granula, exhausisset ea, liberabo vos a gehenna: o quam exultarent damnati! damnatos se non estimarent; nunc autem post omnes hos millenarios restant et alii millenarii in infinitum, in æternum et ultra. Hoc est pondus grave æternitatis, quod opprimit damnatos. Cogita, o peccator, hoc pondus tibi imminere, nisi respicias. Sanctos vero hoc pondus quam recreat et dilatat! regnabunt enim cum Deo, cum Christo, cum B. Virgine, cum angelis, in omni gloria et lætitia, in omnibus deliciis et honoribus, in sæcula sæculorum, in æternum et ultra. O felix æternitas, o æterna felicitas! qui fit quod tam raro, tam modice, tam oblitè de te cogitemus? qui fit quod de te non magis laboremus, non magis simus solliciti? stupor hic noster est, hebetudo nostra est. Si enim te penetrares, diceremus cum S. Paulo: «Momentaneum et leve tribulationis nostre, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis.»

(1) Ita Hebræum vertendum videtur, in loco quem sedi tue parasti, Domine; in tabernaculo sacro, Domine, quod condiderunt manus tue. Moses jam tunc, cum populum ex Ægypto educeret, et in eo esset, ut republicam conficeret, que in terra sanctissima foret, de sacro cogitasse, quod in terra patria quondam Deo erigendum esset, nemini mirum esse potest. Neque igitur est, cur ob sæculi hujus mentionem hoc loco hymnus hic scriori Mose etati assignetur.

Tertio, S. Thomas, I Part., Quæst. X, art. 2, ad 2, respondet Deum dici ultra, vel supra æternitatem esse et regnare, quia habet æternitatem sine principio, et quia habet eam a se, et quia totum esse suum habet simul sine ulla varietate. Andi eum: «Dicitur, inquit, Deus ultra æternum regnare, quia licet aliquid aliud semper esset, scienti motum cæli quidam philosophi faciunt æternum, nihilominus tamen Deus ultra regnat, in quantum ejus regnum est totum simul. Similiter auctor lib. De Causis dixit Deum esse ante æternitatem, intelligentias esse cum æternitate, animam vero nostram esse post æternitatem, et supra tempus: nam licet poneremus intelligentias ab æterno, tamen, quia Deus habet in se omne et totum esse simul, intelligentiæ vero habent suum esse limitatum, et participatum a Deo: ideoque vero Deus diceretur esse ante æternitatem, participatam videlicet a creaturis.» Sed hæc responsio acutior est et subtilior quam germanior.

Nota: Pulchro hoc epiphonemate: «Dominus regnabit (cum inter Ægyptios aliosque populos, tum maxime inter Hebræos aliosque fideles, idque tum in terra, tum maxime in cælo) in æternum et ultra,» carmen hoc claudit Moses; quod enim sequitur: «Ingressus est enim,» etc., tantum est repetitio materie carminis, quam uti primo versu proposuit, ita eandem hoc versu ultimo repetit (1).

20. SUMPSIT ERGO MARIA PROPHETISSA. — Nota et ergo, quasi dicit: Quia Maria videbat viros Deo psallentes, hinc ne femine ad devotionem fere proniores, viris quidquam de Dei laudibus concederet, ipsa eis carmen præcinit, quod ipse succineret.

Maria. — Circa hoc nomen nota primo, Massoretas corruptisse puncta; legunt enim Miriam, cum tam Septuaginta quam S. Hieronymus, Syrus et omnes veteres legerint Mariam, per a, non per i. Secundo, hoc nomen in Hebræo esse dissyllabum, atque habere litteram m in fine, dicitur que Mariam; sic enim habent Hebræa, Chaldæa et Septuaginta. Sed Græci et Latini posteriores hoc nomen ad suæ lingue idiotismum deducentes, litteram m omiserunt, et ex dissyllabo Mariam fecerunt trissyllabum Maria, uti et in aliis multis nominibus fecerunt, quæ communis omnium jam terit usus.

Tertio, Angelus Casianus in Nomin. Hebr. novi Testamenti, censet m. initiale in Maria esse servile, non radicale. Radicem enim nominis Maria esse מרי, id est exaltare, ut Maria idem sit, quod exaltata, excelsa. Verum sic littera resch, quæ est prima radicalis verbi ram, in nomine Maria divelleretur a sua radice, et conjungeretur cum m servili: dicunt enim Hebræi Mariam dissyllabe:

(1) Ita et Rosenmullers, qui hanc versum jungit duobus sequentibus, ut brevem notam hymno adjuncat. Subaudiendi potest illius initio: Sic igitur cecinit Moses, cum ingressus est, etc.

que radicalium, præsertim qualescentium, divisio hiulca est et insuetâ Hebræis.

Dico ergo: Nomen Maria compositum est ex מרי mor, id est myrrha, vel potius מרימא mora, id est, magistra et domina, et ויאם, id est, maris; m enim initiale hic posse esse radicale (quod sine ratione negat Caninius) patet ex nominibus, ut Mara, Melcha, Messias, Moses, Machir, Melchisedech, in quibus patet m esse radicale: Maria idem est quod myrrha maris, eo quod, ut tradunt Hebræi, dum nasceretur Maria, coeperit amara tyrannus Pharaonis præcipientis mergi infantes Hebræorum. Vel potius Maria idem est, quod magistra vel domina maris; hoc enim nomen fuit quasi prognosticum in mente Dei (licet parentes in ortu Maria nil tale de ea scirent vel cogitarent), primo, quod Maria hæc futura esset dux feminarum Hebræarum, eisque præret tum in transitu maris Rubri, tum in hoc carmine epinio Deo decantando: unde hoc loco primum ipsa Maria vocatur; nam cap. II, vers. 4 et 7, non Maria, sed soror Moysi vocatur, g. d. Congruè vocata est soror Moysi Maria, id est domina et magistra, quia talem jam eam experimus. Secundo, quod Maria hæc virgo typus foret (uti docet S. Ambrosius, Ezech. ad virgines) virginis matris, puta B. Mariæ Deiparæ, quæ magistra et domina est maris hujus sæculi. Nova enim hebræica, et syriaca Mara, tam dominam, quam magistram significat, maxime apud Syros. Hinc enim descendit illud Maranatha, id est, Dominus noster venit: Syri enim magistrum vocant Dominum. Sic et Hebræi Dominum vocant Rab, Rabbi, Rabboni, quæ communiter magistrum significant.

Hæc esse veram etymologiam nominis Maria, ut dominam significet, patet primo, ex eo quod ita nomen Maria interpretatur Epiphanius, serm. De laudibus Virginis; Damasceus, lib. IV De Fide, cap. xv; Eucherius, lib. II Instruit.; Chrysologus, serm. 146, Beda in cap. I Lucæ; secundo, quod R. Haccados doctrina et sanctitate celeberrimus ante Christum Hebræorum doctor, Messias matrem (scilicet B. Mariam) dominam nuncupandam prædixit; tertio, quod liturgic S. Jacobi Basili, Chrysostomi ad etymon Mariæ alludentes, eam δεισματον ἡγία, id est, dominam nostram indignant; quarto, quod Christiani omnes B. Virginem omni lingua, Dominam nostram, nostre Dæne, nostra Senora, onse Lieve Vrouw, quasi proprio nomine compellant. Est enim ipsa mater Christi, qui est primogenitus, et dominus omnis creature: unde et R. Haccados ipsam primam creaturam, et primum hominem appellat.

Quare perperam Victorinus Mariam interpretatur miseram, imperitissime vero Lutherus Mariam interpretatur guttulam aque. Vide Canisium initio Mariæ, et Mattheum Galenum in suis Catechesibus, fol. 48 et 419.

PROPHETISSA, — quia Deus cum ea colloctus,

Una est azle hereditatem, am, an-pell, an-h, emt et animæ post eam.

Æternitatis initio.

Vers. 20.

Vers. 18. In æternum, et ultra, quid? Resp. Primo.

Secundo.

Secund. et ne-his, Maria idem est quod myrrha maris.

Tertio et quæ, Maria idem est quod dominatrix.

Mara syriaco est domina.

Primus.

Secundo.

Tertio.

Quarto. Quædam lingua, Dominam nostram, nostre Dæne, nostra Senora, onse Lieve Vrouw, quasi proprio nomine compellant. Est enim ipsa mater Christi, qui est primogenitus, et dominus omnis creature: unde et R. Haccados ipsam primam creaturam, et primum hominem appellat.

ei arcana pandebat, ut patet Num. cap. XII, vers. 2. Secundo, « prophetissa, » id est, doctrix, magistra; tertio, « prophetissa, » id est, præcentrix. Vide dicta I Corinth. cap. XIV, initio (1).

SOROR AARON, — et consequenter Mosis; dicitur tamen soror Aaron, non Mosis, quia Aaron Mose fuit erat senior, et proxime post Mariam natus. Hinc Gregorius Nyssenus, lib. De Virg. cap. VI, Mariam hanc virginem fuisse docet: nam si fuisset conjugata, a marito, non a fratre agnominaretur, vocareturque non soror Aaron, sed uxor talis vel talis mariti. Secundo, quia nusquam mariti ejus, vel liberorum meminit Scriptura. Idem docet S. Ambrosius, Exhort. ad virg., et Apponius, VI Comment. in Cantica. Fuit ergo hæc Maria typus B. Virginis Mariæ, et sicut hæc cecinit: « Cantemus Domino, » ita B. Virgo cecinit: « Magnificat anima mea Dominum. » Josephus tamen contrarium sentit, dicitque Mariam hanc nuptam fuisse Ilur, cujus fit mentio Exodi XXIV, 14. Sed Josephus, uti et Judei in veteri Testamento, paucis exceptis, virgines et virginatam non cognoverunt.

EGRESSÆ SUNT OMNES MULIERES CUM TYPANIS ET CHORIS, — cum piis ad numeros tympani tripudis; hi enim sunt chori. Chorus enim est multitudo canentium aut saltantium, diciturque a γαρ, id est lætitia, ait Plato lib. II De Legibus; aut, ut Festus, a corona. Hunc puellarum in decantandis Dei laudibus apud Hebræos fuisse morem pallendis, et choros ducendi, patet ex Psal. LXVII, vers. 26: « Prævenierunt principes conjuncti psallentibus in medio juvenularum (hebr. virginum) tympanistrarum. » Sic I Esdræ cap. II, vers. 63, inter Hebræos Babylone redeuntes fuerunt cantores et cantatrices ducenti, ad itineris videlicet molestiam levandam, et reducem captivorum animos exhilarandos. Sic Salomon: « Feci, inquit, mihi cantores et cantatrices, » Eccles. cap. II, vers. 8. Sic Lacedæmonii trichoria utebantur saltatione, instituto Lyeurgi. Constat autem ea saltatio triplici choro, senum, puerorum, juvenum. Senum prima erat cantio: « Nos fuimus olim strenui juvenuli; » secunda, puerorum: « Præstantiores nos futuri olim sumus; » tertia, juvenum: « At nos sumus, vel experire si velis. » Testis est Plutarchus, comment. De Laude sui ipsius.

Porro contra lascivas saltationes et choreas vide S. Basilium, serm. De ebrietate et luxu; Chrysostomum, hom. 49 in Math.; Ambrosium, lib. III De Virgine, Augustinum in Psal. XXXII. Apte dicit quidam: « Choreæ est circulus cujus centrum est diabolus, et circumferentia omnes angeli ejus. » Hinc Concilium Laodicænum sub annum Domini 364, cap. IV, ita sancit: « Non oportet Christianos ad nuptias euntes vel balare, vel saltare; sed easte cenare, vel prandere, sicut competit Christianis. »

(1) Conf. Jud. IV, 4; I Chron. XXV, 1, 2, 3.

Nota hic quomodo et cur egressa sit Maria ejusque socia, scilicet non ad leves choreas, non ad popinas, sed ad modestos piosque choros ac laudes Dei. Audiant virgines aureum dogma S. Chrysostomi, serm. Quod regulares femine viris cohabitent, in fine tomi V: « Cum in publicum, inquit, se virgo recipit, oportet ut et omnis philosophiæ specimen se ferat, et omnes in stuporem convertat. Sicut Angelus, si nunc e celo descenderet, et sicut Cherubim aliquis, si in terris appareret, omnes homines in stuporem converteret: sic virginem, omnes qui vident, adducere in admirationem et stuporem suæ sanctimoniam oportet. » Si taliter egredi et progredi debet virgo, qua modestia, qua morum gravitate, qua pudicitia, instar angeli de celo delapsi, incedere debet Ecclesiasticus, ac præsertim Religiosus!

CUM TYPANIS (2). — Calvinus hic tympana, organa allaque musica instrumenta inter legales veteris Testamenti caeremonias adnumerat, que proinde Christus aboleverit quasi simpliciter Evangelicæ repugnantia. Verum hæc tympana et chori Mariæ et Hebræorum fuerunt ante legem caeremonialem a Deo datam; et si tunc iis uti licuit, cur non et modo liceat?

Secundo, si cantus instrumenta pertinent ad legem caeremonialem, ergo pari jure et cantus ipse ac psalmodia, qua adeo gloriantur Calvinistæ, ad eandem pertinebit.

Tertio, esto daremus hæc caeremonialia fuisse, potuit Ecclesia eandem caeremoniam suis etiam usibus servientem sibi adsciscere, uti sibi adscivit ornamenta pontificum et sacerdotum, usum luminum, templa, oblationes, et alia que erant caeremonialia in lege veteri, idque ad decorem et majestatem sacrorum legis nove. Sic quedam judicialia legis veteris revocavit, et in lege nova sanxit: templa enim nostra, quibus tremenda illa mysteria peraguntur, potius quam vetera illa umbratica, omni decore, omni júbilo et concentu dignissima sunt, nisi Calvinus rusticus in templo videri velit, et domi aulicus, malitque musica ad suam libidinem, quam ad Dei laudem uti.

Tropologicæ, tympanum quod fit ex corio, significat carnis mortificationem sine qua nulla anima potest se probam Deo exhibere cantatricem; hinc dicitur: « Laudate Deum in tympano et choro; » tympanizant enim Deo, qui carnem

(2) Hoc instrumentum musicum sepe in Vet. Test. occurrit, et fere semper ut instrumentum a feminis tractatum. Etiamnum hoc unicum in Oriente est instrumentum, quod a feminis tractari solet. Goliis in Lexico Arabico illud ita describit: « Est, inquit, tellis, sive circulus manum modo subiensam habens in medio membranam, et hinc illic in laterum incisuris crepitacula aerea, que in axiulo inter se collisa tintillu suo suaviter temperant compositæ membranae boatum. » — Et Choris. Hebræa vox, a rad. חָרַץ, in orbem ire, saltantium et tripudiantium choreas videtur significare.

Virgines in publicum recipit, oportet ut et omnis philosophiæ specimen se ferat, et omnes in stuporem convertat.

Calvinus dicitur instrumenta musica, quasi J. J. dicitur. Babelis tur. Primo.

Secundo.

Tympanum dicitur fit ex corio, et carnis cantio.

éastigant et pulsant cum S. Paulo. Ita Origenes, Rupertus, et S. Ambrosius Ad Virgines.

21. QUIBUS PRÆCINEBAT DICENS: CANTEMUS DOMINO: GLORIOSE ENIM MAGNIFICATUS EST. — Hebræice est וְרָנְנוּ לַיהוָה וְרָנְנוּ לַיהוָה, id est, et respondebat illis, scilicet Mose aliisque viris (lahem enim est masculinum) præcinentibus. Ita Vatablus et Hebræi. Unde Philo, lib. De Agricultura, putat hic factos esse duos choros, unum mulierum, alterum virorum, ex adverso stantes, et alternis carminibus sibi invicem respondeutes; et Oleaster putat viros, Mose præcinate, singulos cantici versus cecinisse; deinde Mariam cum feminis ad singulos versus respondisse succinendo et iterando intercalare hoc carmen: « Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem ejus dejecit in mare. » Illud enim solum hic Mariæ et mulieribus tribuitur; hoc enim fiebat in aliis subinde canticis, ut Psal. CXXV, chorus canebat: « Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia ejus, » et deinceps proseguatur alios versus: cœtus vero ad singulos versus succinebat et repetebat: « Quoniam in æternum misericordia ejus. » Ita et Genebrardus in Psal. LXVII.

Hæc sententia valde probabilis est: illi enim favet masculinum וְרָנְנוּ lahem, et verbum וְרָנְנוּ tam, quod proprie significat respondere, responsorie sive alternatim canere, q. d. Viris præcinentibus respondebant et succinebant femine, Maria quasi duces præeunte, et inchoante idem carmen, quod Moses et Hebræi præcinerant: si enim seorsim a viris chorum fecissent, et cecinissent femine, non repetissent carmen virorum, sed aliud occurrentes cecinissent.

Alii tamen putant Mariam cum feminis seorsim a viris (hoc enim innuere videtur in egressa sunt) et post viros cecinisse illud idem carmen totum a capite ad calcem, quod viri cecinerant: ita ut Maria prima illud didicerit, vel a Mose, vel a Spiritu Sancto (erat enim prophetissa), illaque præciciente cætera succinerint, uti in choro fieri solet. Hæc sententia etiam est probabilis.

22. TULIT AUTEM MOYSES ISRAEL DE MARI RUBRO. — « Tulit, » hebræice נָשָׂא, id est proficisci fecit, movit, duxit; « Israel, » id est populum Israel, filios Israel, puta Jacobi posteros. Noster Interpres verbo tulit, providam Mosis erga Hebræos curam, quasi matris filios suos sinu foventis, indicat; de qua vide Num. XI, 12.

23. ET EGRESSI SUNT IN DESERTUM SUR, — in quo angelus invenit Agar ancillam Abraham errantem, inter Cades et Barad, Gen. XVI, 7. Ita S. Hieronymus. Atque hinc forte, scilicet ab Agar, desertum hoc Agra vocatur a Chaldæo hic; desertum hoc Sur alio quoque nomine vocatur Edham, Num. XXXIII, 7, de quo dixi cap. præced., vers. 29.

ET VENERUNT IN MARA. — Est hæc quinta Hebræorum mansio in deserto, que dicta est Mara, ab amaritudine aquarum, que erant מַרִּים ma-

rim, id est amare. Hinc patet hunc locum per anticipationem vocari Mara: non enim vocabatur Mara, cum eo primum venerunt Hebræi; sed a Mose, postquam aquas ejus amaras gustavit, dictus est Mara, ut hic dicitur.

25. QUI (DOMINUS) OSTENDIT EI LIGNUM, QUOD CUM MISISSET IN AQUAS, IN DULCEDINEM VERSE SUNT. — Hebræice est, docuit eum lignum; hinc apparet hoc certum ligni genus fuisse, aranea et mirifica vi dulcorandi præditum, præsertim si copiose aquis inspergeretur, illudque eas actu dulcorasse, tum balsuginem ex aquis exsugendo, tum eis dulcedinem sibi innatam suggerendo: sic enim glycerizam hordeato, vel aqua, ad potum dulcorandum adhibent medici; sed hujus ligni longe ceterior et efficacior fuit vis, quam sit glyceriza. Ita Cajetanus.

Hinc sequitur vim hanc dulcorandi in ligno hoc naturalem fuisse, qualis est in melle et canis sacchari; sed longe major et efficacior fuit in ligno hoc: si enim una gutta olei vitrioli, vel sulphuris integrum vitrum aque acore et sapore suo inficit, quidni idem facere potuerit in dulcorandis aquis hoc lignum efficacissimæ virtutis, nobis licet incognitum, Deo tamen notissimum? Si lignum vite innata sua vi poterat homini progrogare vitam in æternum, quidni lignum aliquod dare possit Deus, quod innata sua vi ingentem aque copiam dulcorare possit? Idque sat clare significat Ecclesiasticus, cap. XXXVIII, vers. 4: « Altissimus, inquit, creavit de terra medicinam, et vir prudens non abhorrebit illam; nonne a ligno induleata est aqua amara? » scilicet hoc loco Exodi, quo sine dubio alludit Ecclesiasticus: loquitur autem ipse de naturali proprietate et virtute, quam habent herbe, ligna et pharmaca ad medicandum hominibus. Ita Lyranus, Cajetanus et alii.

Licet R. Salomon, et ex eo Abulensis secus sentiant: Hoc lignum, inquit, est adelpha vulgo nominata, que ex se amara est et mortifera; voluit ergo eam Deus adhibere ad dulcorandum aquas, ut eo majus esset miraculum, quo amaritudo ejus dulcori magis est contraria, utque expressior esset typus crucis et passionis Christi amarissimæ, de qua mox dicam.

Sic Abbas Besarion ambulans juxta mare, cum discipulis ejus Dulas sisset, orans salsam maris aquam in dulcem convertit, qua sitim discipulorum restinxit, ut habetur in Vitæ Patrum, cap. III, num. 215. Simili miraculo Eliseus aquas steriles sanavit per sal, quod siccare et consequenter sterilia facere solet, IV Regum II, 20. Verum prius quod dixi, verius est.

Allegoricæ, hoc lignum significat lignum crucis Christi: illius enim virtute, memoria et meditatione Sanctis omnis labor et dolor dulcescit. Ita Origenes, Theodoritus, Nyssenus, Rupertus, Ambrosius, lib. De his qui myster. initiuntur, cap. III, Cyrillus (vel potius Clichtovæus: hic enim octo

Vitæ dulcorandi aquas ligno hinc facta naturalia.

Lignum hoc fuit tyris creta, perquam Sanctis

medios libros Cyrilli, qui intercederunt, ex suo ingenio reparavit, ut opus Cyrilli nullum completeret et perficeret) in *Joan.*, lib. VIII, xvii, ubi varias sanctae crucis figuras conglobate enumerat; et Cyprianus, lib. *De Zelo et timore*, in fine, ubi docet, quomodo cruce Christi ira et amarulentia sit lenienda et dulcoranda: « Venena, inquit, fellis evome, discordiarum virus excludere: purgetur mens, quam serpentinus livor infecerat; amaritudo omnis cruce intus incederat, Christi dulcedine leniatur. Si de sacramento crucis et cibum sumis et potum, lignum quod apud Mara profecit in imagine ad saporis dulcedinem, tibi in veritate proficiet ad mulcendi pectoris lenitatem. Ama eos quos antea oderas, dilige illos, quibus injustis contrectationibus invidebas. »

Audi et Cassiodorum in *Psalm.* IV: « CRUX; inquit, est humilium tutio invicta, superbiorum defectio, victoria Christi, perditio diaboli, infernorum destructio, caelestium confirmatio, mors infidelium, vita justorum: de qua S. Chrysostomus: Crux est Christianorum spes, crux Romanorum victoria, mortuorum resurrectio, coecorum dux, conversorum via, claudorum baculus, pauperum consolatio, arbor resurrectionis, lignum vite eterne. »

Et Damascenus, lib. IV *De Fide*, cap. XII: « CRUX Christi clavis est paradisi: haec infirmorum baculus, pastorum virga, se convertentium manu ductio, proficientium perfectio, salus animae et corporis, omnium malorum aversio, bonorum omnium datrix. »

Et Rabanus, *De Laude Crucis*: « Tu sancta, ait, crux, peccatorum es remissio, pietatis exhibitio, meritorum augmentum, infirmorum remedium, lassorum refugium, sanorum incolunitas, desperatorum securitas, infortunatorum felicitas. »

Merito ergo S. Bernardus: « Circumire, inquit, possum, Domine, caelum et terram, mare et aridam, et nusquam te inveniam, nisi in cruce: ibi dormis, ibi pascis, ibi cubas in meridie. Crux enim tua fides est, cujus latitudo charitas, longitudo longanimitas, altitudo spes, profunditas timor. In hac cruce te invenit, quicumque invenit: in hac cruce suspenditur anima, et dulcia poma de ligno decerpit. »

IBI CONSTITUIT EI PRÆCEPTA ATQUE JUDICIA. — Deus dedit Israeli in Mara aliquas leges ceremoniales et judiciales: quoniam haec fuerint, Scriptura non exprimit; quod enim Rabbi Salomon dicit haec praecepta fuisse duo: *primum*, de sabbato servando; *secundum*, de vitula rufa comburenda, ut ex ejus cinere fieret aqua lustralis, qua expiarentur immundi, de qua *Num.* XIX: hoc, inquam, figmentum plane fabulosum et erroneum est, nisi recte ostendit Abulensis (1).

(1) Hæc verba a multis intelliguntur tantum de ea abhortatione ad obedientiam Deo præstandam, quæ sequitur. *Tentasti enim*, scilicet per sitim.

ET IBI TENTAVIT EUM. — Populum scilicet Israel tentavit Deus, leges jam dictas ferendo et sanctiando, quibus obedientiam populi tentare et experiri sultaret, patet ex sequentibus.

26. CUNCTUM LANGUOREM. — ex ulceribus, sifi, *Vers. M.* peste aliisque plagis Egyptiacis mananitem.

Ego enim sum DOMINUS DEUS SANATOR TUUS. — Hebraice אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲנִי רֹפֵאֶיךָ, id est, ego sum medicus tuus. Disce hic in morbis ad Deum, quasi archiatrum recurrendum, ipsoque maxime nitendum esse. Rursum Deum saepe languores et morbos ob peccata immittere, ut hic dicitur: quæ si cessent, cessabunt sæpe et morbi.

27. VENERUNT AUTEM IN ELIM, UBI ERANT DUODECIM FONTES AQUARUM, ET SEPTUAGINTA PALMÆ. — *g. d.* Venerunt in Elim, ubi erat tum mira amenitas arborum et fontium, tum copiosus potus et cibus: palmæ enim suos dactylos ad cibum præbent. Est hæc sexta mansio in Elim.

Tropologie S. Hieronymus ad *Fabiolam*: « Pulcher, inquit, est hic ordo virtutum: post maris Rubri victoriam sequitur tentatio, post tentationem refectio: de Mara, id est amaritudine, venimus in Elim, id est ad arietes et robustos principes gregis Christiani, ubi duodecim fontes doctrinae Apostolicæ, et septuaginta palmae victricis fidei, septuaginta discipulorum Domini nos recreant. Sic et Tertullianus, lib. IV *Contra Marcionem*, cap. XXIV, per duodecim fontes duodecim Apostolos, per septuaginta palmas septuaginta discipulos Christi intelligit.

Palma non cedit oneri, non flectitur pondere, sed adversus pondus sursum nititur: hinc symbolum est viri fortis, qui non cedit oneribus, irisionibus, detractionibus; non flectitur in inferiora, sed ad superiora enititur atque exurgit, suaque patientia vincit omnia.

Rursum, nota hic vitam fidelium esse assiduum professionem, eosque ire debere de virtute in virtutem, ut ad terram promissam in caelis perveniant, donec videant Deum deorum in Sion. Vidit Jacob sealam e terra in caelum porrectam: hæc nobis ascendendum est itinere longo et molesto; festinemus ergo: grandis enim nobis restat via ad perfectionem, ad beatitudinem. Ad hoc egregia praxi usus est S. Carolus Borromeus nuper Cardinalis. Cum enim delicate esset entritus, contenderetque ad insignem sanctimoniam, cepit se in parvis mortificare et vincere, faciles penitencias suscipere, singularum virtutum faciles actus obire. Deinde quotidie ulterius ad graviores et difficiliore progrediebatur; habebatque hoc fixum animo non cessare, non sistere, sed quotidie progredi, donec summum virtutis culmen attingeret, v. g. una septimana abstinere vino, alia carne, tertia pisce, quarta ovis, etc., itaque eo tandem pervenit, ut ultimis vite annis quotidie solo pane et aqua viveret, exceptis festis, quibus aliquid obsonii addebat, non tamen carnem, nec piscem, nec ova, nec vinum: his enim semper

abstinebat. In Quadragesima etiam pane abstinere, tantumque fœbus et fabis vivebat. In hebdomada sancta non nisi lapinis (genus est pisiorum amarorum) victulabat. Lectus ejus erat sacrus stramineus, aut sedes; aiebat enim episcopum super gregem vigilare debere, ne proinde parce et sedentem dormire, uti faciunt struati deces in bello. Glicio duro utebatur, quod etiamnum servant Mediolanenses: rudi disciplina corpus castigabat; labores continuos et maximos jugiter capesbat. Dicebat enim animi generosi et invicti esse, semper majora aggredi, et

in vita spirituali magnis passibus progredi. Sicut enim mercatores intenti lucro, illi quotidie aliquid adjiciunt; et sicut hortulani quotidie hortum excolunt, pictores quotidie imaginem quam pingunt, expolliunt et perficiunt: ita multo magis quotidie virtuti aliquid adjicere debet, qui ejus est studiosus. Ita fecit ipse, donec eo perveniret, ut vix ulterius quid superesset, quo progredere-tur, nisi ut diceret cum S. Paulo: « Cupio dissolvi, et esse cum Christo: » unde et paulo post hæc vita defunctus est. Ita narrat auctor Vite ejus, lib. VIII, cap. XXI.

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deficiente pasta, fames Hebraei murmurant. Deus eis mittit coturnices, et vers. 14, ningit sive grandinat manna, eoque eos quotidie alit per 40 annos.

1. Profectique sunt de Elim, et venit omnis multitudo filiorum Israel in desertum Sin, quod est inter Elim et Sinai, quinto decimo die mensis secundi, postquam egressi sunt de terra Egypti. 2. Et murmuravit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysen et Aaron in solitudine. 3. Dixeruntque filii Israel ad eos: Utinam mortui essemus per manum Domini in terra Egypti, quando sedebamus super ollas carnis, et comedebamus panem in saturitate! cur eduxistis nos in desertum istud, ut occideretis omnem multitudinem fame? 4. Dixit autem Dominus ad Moysen: Ecce, ego pluam vobis panes de caelo: egredietur populus, et colligat quæ sufficiunt per singulos dies, ut tentem eum utrum ambulet in lege mea, an non. 5. Die autem sexto parent quod inferant; et sit duplum quam colligere solebant per singulos dies. 6. Dixeruntque Moyses et Aaron ad omnes filios Israel: Vespere sciatis quod Dominus eduxerit vos de terra Egypti; 7. et mane videbitis gloriam Domini: audivit enim murmur vestrum contra Dominum: nos vero quid sumus, quia missitastis contra nos? 8. Et ait Moyses: Dabit vobis Dominus vespere carnes edere, et mane panes in saturitate; eo quod audivit murmurationes vestras, quibus murmurati estis contra eum: nos enim quid sumus? nec contra nos est murmur vestrum, sed contra Dominum. 9. Dixit quoque Moyses ad Aaron: Dic universæ congregationi filiorum Israel: Accedite coram Domino: audivit enim murmur vestrum. 10. Cumque loqueretur Aaron ad omnem caetum filiorum Israel, respexerant ad solitudinem; et ecce gloria Domini apparuit in nube. 11. Locutus est autem Dominus ad Moysen, dicens: 12. Audivi murmurationes filiorum Israel, loquere ad eos: Vespere comedetis carnes, et mane saturabimini panibus; sciatisque quod ego sum Dominus Deus vester. 13. Factum est ergo vespere, et ascendens coturnix cooperuit castra: mane quoque ros jacuit per circuitum castrorum. 14. Cumque operuisset superficiem terræ, apparuit in solitudine minutum, et quasi pilo tusum, in similitudinem pruinae super terram. 15. Quod cum vidissent filii Israel, dixerunt ad invicem: Manna? quod significat: Quid est hoc? ignorabant enim quid esset. Quibus ait Moyses: Iste est panis, quem Dominus dedit vobis ad vescendum. 16. Hic est sermo, quem præcepit Dominus. Colligat unusquisque ex eo quantum sufficit ad vescendum: gomor per singula capita, juxta numerum animarum vestrarum, quæ habitant in tabernaculo, sic tolletis. 17. Feceruntque ita filii Israel; et collegerunt, alius plus, alius minus. 18. Et mensi

Deo-
citi
fontes
sunt
12
Apo-
stoli; 70
palme
sunt 70
discipu-
li.

Sancti
quotidie
profici-
unt in
virtute.

Paris.
Borromeus.